

Kollektbønner til besvær?

AV MARIT RONG

marit.rong@hib.no

”... det er neppe noe ledd i høymessen som kommisjonen – og deretter andre instanser – arbeidet så mye og så lenge med, som nettopp disse bønner, men uten å komme til det helt gode resultat” (Fæhn, 1998: 68). I forbindelse med forrige liturgirevisjon i Den norske kirke av 1977 (LK) beskrev kommisjonens leder Helge Fæhn arbeidet med kollektbønnene som svært vanskelig.

Kollektbønnens status og stilling i høymessen er nok en gang i krise. Årsakene til dette er sammensatte. For det første oppleves kollektbønnen som fremmed, for det andre føles den stilistiske uttrykksformen fjern og gammeldags, og for det tredje er forholdet mellom bønnens innhold og funksjon uklart. Jeg vil likevel påstå at kollektbønnen ikke har utspilt sin rolle. I økumenisk sammenheng er kollektbønn snarere regelen enn unntaket i de fleste store kirkesamfunns liturgier. Om kollektbønnen bevarer sin opprinnelige form og fylles med relevant innhold, er det en bønn til berikelse. Om kollektbønnen derimot fjernes eller gis en annen status i DnKs kommende liturgi, vil vår kirke fjerne seg fra den økumeniske praksis.

Kollektbønnenes opprinnelse og hensikt

Ordet ”kollekt” eller *collecta* stammer fra gallikansk liturgi og betyr samling. Kollektbønnen hører til den første utvidelsen av den før-nikenske messen. Den er bevitnet allerede i det femte århundre og tilhører den felleskirkelige arv (Holter, 2008: 205).

Gjennom historien har det vært ulike forståelser av hva som ligger i betegnelsen ”samling”. Samlingen kan være en fysisk samling av de troende samlet til gudstjeneste. I tidlig middelalder gikk menigheten på visse søndager i

prosesjon fra én kirke til en annen. Når prosesjonen var fremme i kirken, ble kollektbønnen bedt (Ellingsen, 1980: 60).

Termen ”samling” er også knyttet til gudstjenestens indre struktur og oppbygging. Fra tidlig middelalder av var kollektbønnen avslutningen på gudstjenestens innledningsdel etter Kyrie-ropet og Gloria-leddet. Liturgen summerer kort opp menighetens innledende bønner og bærer dem frem for Gud. Kollektbønnen er det sammenbindende leddet mellom gudstjenestens samlingsdel og orddel der innholdet er knyttet til søndagens hovedtema. Den er liturgens første bønn og betegnes som ”missalekollekt” (av *missale* = messebok) (Jungmann, 1962: 463).¹

Under reformasjonen ble kollektbønnen løst fra gudstjenestens samlingsdel og knyttet til gudstjenestens orddel. Den kunne da enten stå som innledning til eller avslutning av denne og fikk betegnelsen ”tekstkollekt”. Kollektbønnen fungerte som en samlende bønn over dagens tekster med spesiell vekt på evangelieteksten (Kulp, 1955: 410).

Samlingsbønn

I forslaget til *Ny ordning for hovedgudstjeneste for Den norske kirke* av 2008 var kollektbønnen sløyfet (DnK, 2008: 8 + 67). Nemnd for gudstjenesteliv (NFG) ønsket å innføre en ”samlingsbønn” i stedet for kollektbønn. Samlingsbønnen er plassert som første bønn etter nådehilsen og på syndsbejknens plass. Hensikten med innledningsdelen var å etablere ”et felles vi”. Samlingsbønnen kunne ved enkelte anledninger utelates (DnK, 2008: 37 + 40).

I Kirkerådets reviderte utkast som Kirkemøtet voterte over i november 2010, *Gudstjenestere-*

formen. Ordning for hovedgudstjeneste, var bønnen tatt inn som fakultativt (valgfrøtt) ledd på sin tradisjonelle plass etter Gloria. Rubrikkene foreskrev at "[h]er kan liturgen be dagens bønn (kollektbønn), ... Dagens bønn kan benyttes som samlingsbønn, ..." (KR mai 2010 sak 022/10 :6). Dette tolker jeg som at Kirkerådet var usikker på bønneleddets plass og funksjon. Kirkemøtets vedtak gjorde etter min mening saken enda mer uklar. Saksfremlegget KM 04.1/10 understreker at "den økumeniske tendens som lenge har preget gudstjenestelivet i Den norske kirke, skulle videreføres og forsterkes" (KM, 2010b:1), og at *Ordo* var normerende for gudstjenesten (KM: 10).² Gjeninnføringen av kollektbønnen gjøres imidlertid fakultativ, mens samlingsbønnen nå blir obligatorisk ledd (KM: 6). Høringsutkastene på NFGs forslag mente gudstjenestens teosentriske perspektiv var for lite ivaretatt. For å imøtekomme kritikken ble innledningsdelen nå sammenfattet i det overordnede tema "Sammen for Guds ansikt", et tema som skal være sentralt i samlingsbønnene. I juni 2010 anbefalte bispemøtet at det skulle utarbeides "kirkeårsrelaterte samlingsbønner til gudstjenesten". Kirkemøtet 2010 støttet dette ved å be om at det skulle utvikles "noen samlingsbønner, spesielt med kirkeårspreg og for spesielle dager i kirkeåret" (KM: 15 + 20).³

Videre vedtok Kirkemøtet at skal det utarbeides to serier kollektbønner til samtlige søndager som "setter ord på dagens særpreg" (KM: 25). Kollektbønnen kan brukes som samlingsbønn. I tillegg innfører Kirkemøtets vedtak et nytt moment i forhold til kollektbønnens plassering. Den "kan benyttes som innledning til prekenen" (KM vedtak, 2010c: 4 + 8), dvs. at den bes fra prekestolen slik som de gamle tekstkollektene. Når det videre ble vedtatt at hvert menighetsråd skal vedta en lokal bindende grunnordning for gudstjenesten (KM 08/10 vedtak: 12f), så fører dette til at kollektbønn kan velges bort og vedkommende menighet aldri vil be kollektbønn.

Ut fra saksdokumenter og vedtak på Kirkemøtet synes det som om samlingsbønn og kollektbønn kan være samme sak; de kan erstatte hverandre. De fungerer imidlertid som to forskjellige bønner med hver sitt sikte.

Kollektbønnen er en teologisk samlende bønn over søndagens hovedtema som skifter hver uke, mens samlingsbønnen er en ny type bønn der menigheten ber for søndagens møte med Gud og med hverandre. Denne bønnen har liten eller ingen støtte i den liturgiske tradisjon. Det er i og for seg ikke noe i veien for å gjøre begge deler, men en samlingsbønn er prinsipielt annerledes enn en kollektbønn. Fra gammelt av var kollektbønnen en tematisk begjæringsbønn ut fra søndagens hovedtanke, ikke en mer generell innledningsbønn, forbønn, lovprisningsbønn eller takkebønn. Disse bønnetypene er representert i høymessens øvrige bønner.

Missalekollekt og tekstkollekt

Historisk sett har det i liturgisk praksis eksistert to typer kollektbønner, missalekollekten (den middelalderlige tradisjon) og tekstkollekten (den lutherske tradisjon) (Holter, 2008: 63f). Luther forutsatte missalekollekten så vel i *Formula Missae* (1523) som i *Deutsche Messe* (1526). Han overtok og oversatte mange av romerkirkens kollektbønner til folkespråket. En del av de gamle missalekollektene ble lengre og innholdsmessig utvidet. I tråd med den reformatoriske lære ble det også skrevet nye bønner som fremhever det å høre Guds ord. Bønnene ble brukt både i gudstjenesten og privat i hjemmene. Luther selv skrev bare 18 kollektbønner hvorav de fleste er utgitt i Klugs Salmebok av 1533 (Kulp, 1955: 403–406).

Luthers venn Veit Dietrich ble opphavsmann til en ny type kollekt, tekstkollektene. De utkom første gang i 1546 i postillen *Kinder-Predigt*. De skulle bes fra prekestolen etter prekenen og samlet dagens tekster med vekt på evangelieteksten. Opprinnelig var disse prekenbønner beregnet på barn. De var mer ordrike og omfangsrike enn de knappe missalekollektene, og mange fikk en belærende karakter (Kulp, 1955: 408).

Den danske biskop Peder Palladius oversatte Dietrichs prekenbønner og ga dem en ny funksjon som kollektbønn før tekstlesningene. Etter at Palladius ga ut sin alterbok i 1556, kunne presten velge mellom å bruke en missalekollekt eller en tekstkollekt. I *Alterbog av 1580* var

missalekollekten redigert bort, og Veit Dietrichs tekstkollekter ble stående alene igjen. I DnK var denne typen kollekter i bruk helt fram til 1977, bare forsiktig språklig og teologisk redigert fra gudstjenestebøkene av 1887 og *Tekstboken av 1918* (Holter, 2008: 64 + 221).

En tornefull vei fra tekstkollekt til missalekollekt

I *Prøveordning for høymessen i Den norske kirke* (PO) av 1969 ble den norske kollektbønntradisjonen forsøkt endret. Per Lønning skrev en ny serie kollektbønner som var bygget på missalekollektens struktur. Med basis i de oldkirkelige tradisjoner var bønnene korte og pregnante i formen; de kretset om søndagens hovedtanke og henspilte ikke så direkte på dagens evangelium (Holter, 2008: 236).

I høringsrundene ble Lønnings kollektbønner utsatt for hard kritikk, ikke så mye på grunn av formen som på grunn av det teologiske innholdet. Lønning innførte sosialetiske tema i bønnene, noe som kom i konflikt med bønnens fokus på Guds transcensens. LK gjennomarbeidet bønnene på nytt, og resultatet ble en kombinasjon av missalekollekt og tekstkollekt. I NOU 1976:5: *Ny ordning for høymessen* (H 77) ble kollektbønnene både lengre og fikk flere teologiske momenter enn bønnene i PO.⁴ Det ble likevel ikke ro om LKs forslag. Derfor ble kollektbønnene i H 77 redigert og delvis omarbeidet nok en gang. Kollektbønnen for 1. søndag i faste kan illustrere utviklingen fra 1918 via 1969 til 1992:

Kollektbønnen fra *Tekstboken* er en tekstkollekt, POs kollektbønn en missalekollekt med et sosialetisk moment ("offer for en verden som lider") og *Gudstjenestebok for Den norske kirke* (GB) et kompromiss mellom dem.⁵

Formfull retorikk

I motsetning til Østkirken henter Vestkirkens liturgiske språk sin form fra den klassiske retorikk. Gail Ramshaw sier: "The Eastern speech has been more metaphoric and incantatory, and the Western speech more objective and terse, having taken as its model the court formal rhetoric of Roman court address" (Ramshaw, 2002: 270). I liturgisk språk er retorikken brukt som tekstlig språkform, ikke som talekunst. Formålet er ikke – slik som i talekunsten – å overbevise, men via retoriske virkemidler å tale om Guds annerledeshet og ubegripelige vesen.⁶

Liturgiens tydeligste retoriske formuttrykk finnes i kollektbønnens struktur. Kollektbønnen er språklig og innholdsmessig stramt oppbygd. Den skal i bønnespråkets form med få ord uttrykke søndagens eller kirkeårets tema i et pregnant poeng. Philip H. Pfatteicher sier det treffende:

The collect is a "prayer that puts point to thought." It is a literary form in which terse yet elegant thoughts are arranged in definite patterns of rhythmic prose, a form which "is as rigid in structure as a sonnet or haiku". (Pfatteicher, 1990: 127)

Kollektbønnens form er vel kjent fra den antikke retorikk. Stilistisk har bønnen et høytidelig preg,

Kollekt for 1. søndag i faste		
<i>Tekstbok 1918</i>	<i>Prøveordningen 1969</i>	<i>GB 1992</i>
Herre Gud, himmelske Fader! Vi som alltid fristes av den onde fiende og går i fare hvor vi går i denne verden, vi beder dig for Jesu Kristi lidelses og døds skyld, at du vil komme oss til hjelp med din Hellige Ånds nåde og ved ditt ord styrke våre hjerter, så at vår fiende ikke får makt over oss, men at vi alltid står faste i din nåde, og omsider blir evig salige, ved din elskede Sønn, Jesus Kristus vår Herre, som med dig lever og regjerer i den Hellige Ånds enhet, én sann Gud fra evighet og til evighet!	Herre Jesus Kristus / du som seiret i striden mot den Onde / hjelp at vi i denne fastetid må følge deg / og styrkes til tjeneste og offer for en verden som lider / du som med Faderen og Den Hellige Ånd lever og råder fra evighet til evighet. (PO: 70)	Herre Jesus Kristus, du holdt ut i alle fristelser og seiret i striden mot den onde. Lær oss i denne fastetid å leve i ditt ord, så den onde fiende ikke får makt over oss. Led oss, så vi følger deg i forsøkelse og tro, og gi oss kraft til å tjene deg av et helt hjerte, du som med Faderen og Den Hellige Ånd lever og råder, [én sann Gud] fra evighet og til evighet. (Teksten i de skarpe klammene mangler i H 77) (GB: 92)
(Tekstboken: 109)		

og sjangeren er rytmisk prosa (Jungmann, 1962: 483). Min diskusjon av kollektbønnens form og stil baserer seg på missalekollektens oppbygging. Denne har størst økumenisk tilslutning i dag, også innad blant de lutherske kirkesamfunnene. Gordon Lathrop sier:

As far as I know, among Lutherans who follow the ordo world-wide – as also among Anglicans and Roman Catholics – the idea of the Prayer of the Day is still being followed. ... However, among various Reformed groups, including those that do more or less follow the ordo, the Prayer of the Day sometimes gives way to a "Prayer for Illumination" just before the readings. (privat e-post av 21.12.10)

En missalekollekt finnes i to former: en eldre kortere form bygget over tre ledd, og en yngre utvidet form bygget over fem ledd. Den kortere formen inneholder tiltale, selve bønningen og avslutningsformel, f. eks. "Gud, gi oss brød ved Jesus Kristus, vår Herre" (Kulp, 1955: 388). Kollektbønnen i utvidet eller utbygget form har fem ledd:

1. Tiltale til Gud – Deus
2. Den relative predikasjon – qui, du som
3. Selve bønningen – quæsumus, vi ber (deg)
4. Bønnens mål eller ønskede resultat – ut, for at/så
5. Avslutningsformel – per Jesum Christum, ved Jesus Kristus

Tiltaler

I de eldste missalekollektene ble Gud alltid tiltalt som *Deus*. Når andre supplerende gudstiltaler ble brukt, var disse begrenset til "Herre" (*Domine*), "Allmektige Gud" (*Omnipotens Deus*) og av og til "Evige allmektige Gud" (*Omnipotens sempiterna Deus*). Slike tiltaler fremhever Guds transcensens og de skaper en distanse mellom Gud og mennesket. Hensikten er å uttrykke at mennesket aldri kan gripe Guds ubegripelige vesen (Jungmann, 1962: 486). Det er verdt å merke seg at i de gamle missalebønnene er det alltid Gud som treenighetens første person som tiltales. I den grad Gud omtales som Far, er det som Jesu Kristi Far.⁷

Ved reformasjonen skjedde det et skifte. For det første ble gudstiltalene utvidet. Luther valgte tiltaler ut fra bønnens innhold. Ofte brukte han de tradisjonelle missaletiltalene, f. eks. "allmektige, evige Gud", "allmektige Herre Gud" og

av og til bare "kjære Herre Gud". Luther gikk altså bort fra å tiltale Gud med ett navn; nå ble gudstiltalene forsterket gjennom bruk av minst to gudsnavn eller et gudsnavn sammen med en gudsegenskap. For det andre brøt Luther radikalt med prinsippet om ikke å tiltale Gud som Far. Han tok i bruk tiltaler som "allmektige Far, evige Gud", "Herre Gud, himmelske Far", "himmelske Far" og den enkle formen "kjære Far" (Kulp, 1955: 406f). Dette ble hovedtitalene i de dansk-norske kollektbønnene etter reformasjonen. Disse tiltalene er fortsatt de mest anvendte i GB. For det tredje ble det i de reformatoriske kirker en allmenn praksis at enkelte kollektbønner kunne rettes til "Herre Jesus Kristus". Tiltalen "Herre" er tvetydig fordi både Gud og Kristus kan være adressat. Dermed var prinsippet om ikke å tiltale Kristus forlatt.

Gudsbilder

På bakgrunn av denne endrede praksis er det relevant å spørre om også gudsbildet endres. Feministteologisk forskning har med rette satt søkelyset på spørsmålet om Guds "kjønn". Tradisjonelt fremhevet missalebønnen Guds atskilthet fra verden representert ved Guds annerledeshet og allmakt. I dag ses dette ofte som et hierarkisk gudsbilde med Gud på toppen av herskerpyramiden. Når reformatorene utvidet det hierarkiske gudsbildet med patriarkalske gudstiltaler og omtaler, forsterket dette avstanden. Gud er fortsatt på toppen av pyramiden, men det skapes også en patriarkalsk rangordning med mannen som overordnet kvinnen som så følges av barna.

Ut fra et kjønnsinkluderende perspektiv og med henvisning til oldkirkens praksis argumenterte revisjonsgruppen for *Den svenska evangelieboken* å gjeninnføre den enkle tiltalen "Gud" som normalordning i kollektbønnene. De utformet to serier bønner. Med bakgrunn i oldkirkelig praksis var den ene serien en revisjon av kollektbønnserien fra *Breviarium Lincopense* fra slutten av 1400-tallet.⁸ Den andre serien ble nyskrevet og skulle i større grad fange opp nåtidens aktuelle bønneemner. Kollektbønnene i *Den svenska kyrkohandboken* av 1986 var preget av 1960- og 70-årenes sosialetiske tankegods, noe som ikke var holdbart over tid. Deler av

bønneinnholdet var utdatert allerede på 90-tallet. For begge seriene ble tiltalen "Far" sløyfet fordi tiltalene manglet støtte i de latinske tekstene (Svenska kyrkans utredningar, 2000a: 32).

Mandatet de svenske revisjonsgruppene fikk, var å formulere bønner i et så kjønnsnøytralt inkluderende språk som mulig. I tillegg til å fjerne gudstiltalen "Far" ble også tiltalen til Gud som "Herre" bortimot sløyfet. Gruppene foreslo i stedet andre gudstiltaler og gudsbeskrivelser, f.eks. "Den levende". Begrunnelsen hentet de fra revisjonsarbeidet i Evangelical Lutheran Church in America (ELCA) (Svenska kyrkans utredningar, 2000b: 8). Kritikken mot det svenske forslaget uteble ikke. Gudsbildet ble beskrevet som upersonlig og allmennreligiøst; det var for svakt kristologisk orientert. Det interessante er at kritikken ikke handlet om forslaget bruk av feminine gudsmetaforer. Bønnene var ekskluderende fordi de ikke ga rom for eldre bønner som språklig og teologisk ivaretok kirkens tradisjonsmateriale (Svenska kyrkan Kyrkomötet, 2005).

I de amerikanske liturgiene brukes tiltalene "Far" og "Herre" i langt mindre grad enn i norsk tradisjon. I *Evangelical Lutheran Worship* (ELW) tre kollektbønnserier tiltales Gud bare én gang som "Father" og én gang som Jesu Kristi Far (ELW 2006, p.: 22 + 44). I ELW er historiske kollektbønner kombinert med nyskrevne bønner som er relatert til skriftlesningene. Ifølge Lathrop vurderes dette grepet av mange som svært verdifullt: "This then is our new set of "Prayers of the Day" in the ELW, a set that is both old and new, classic and reforming, and is one of the great treasures of that book" (privat e-post 21.12.10).

Avslutningsformel

Kollektbønnenes avslutningsformel er utvidet opp gjennom historien. DnKs nåværende avslutningsformel inneholder alle elementene fra denne utviklingen: "ved din Sønn, Jesus Kristus, vår Herre, som med deg og Den Hellige Ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet og til evighet".

Den eldste missalekollektens avslutningsformel var kort: "ved Jesus Kristus, vår Herre".

Preposisjonen "ved" er overgangsleddet til den avsluttende doksologien og understreker Kristi formidlerrolle. Den oppstandne og opphøyde Kristus trer i kraft av sin øversteprestelige gjerning frem for Gud på menighetens vegne (Hebr 7,25). For det antikke mennesket var det vanlig å presentere seg gjennom en "overbringer". Av læremessige grunner ble det også viktig å nevne Kristi doble natur. "Din Sønn" ble derfor tilføyet. På den ene siden er Kristus menneskets herre og frelser, på den andre siden er han som Guds Sønn del av den treenige Guds transcendent vesen. I løpet av det femte århundre ble leddet ytterligere utvidet med en trinitarisk formel med brodd mot arianismen: "i enhet med Den Hellige Ånd gjennom alle evigheter". I høymiddelalderen ble formelen gjort komplett gjennom innskuddet *Deus*. Dette understreket den guddommelige enheten (Jungmann, 1962: 489–491).

Den dansk-norske tradisjon har helt fra *Palladius Alterbog* av 1556 hatt med "tillegget *en/én sann* (Gud), som fremhever både enheten og realiteten (sann) i treenigheten" (Fæhn, 1998: 70). Dermed er den fullstendige avslutningsformelen slutført.

Det historiske materialet viser at kollektbønnens avslutningsformel aldri har vært konstant. Luther brukte selv mange avslutningsformler, ofte i kortform, f.eks. "ved Jesus Kristus, din Sønn, vår Herre" (Kulp, 1955: 407, fotnote 212). Dagens lutherske søsterkirker viser stor variasjon i kollektbønnens avslutningsdel. Både den svenske kirke⁹ og ELCA¹⁰ gir menighetene stor valgfrihet. Det er ut fra både tradisjon og økumenisk praksis fullt mulig å vurdere andre avslutningsformler også i norsk praksis.

Den relative predikasjon, bønnebegjæring og resultat

Den relative predikasjon innledes gjennom appellen "Gud, du som ...". Den fremstår som en litterær refleksjon og et retorisk kunstverk. Gudstiltalen utvides enten med et genitivsattributt, som oftest hentet fra det bibelske materialet, f.eks. "Fredens Gud", "Livets Gud", eller ved hjelp av en apposisjon: "Gud, du som er vår tilflukt og styrke"; "Gud, du som er fredens kilde". Den har karakter av bekjennelse,

og den appellerer til Gud gjennom formfullendte beskrivelser av Gud, Guds vesen og gjerninger. Fordi Gud er god, fordi Gud har makt, kan Gud hjelpe. Predikasjonen skal gi dybde og bakgrunn for bønningen. Slik fungerer den som en forberedelse til selve bønnebegjæringen. Hovedvekten skal ligge på det kommende bønneemnet der menigheten appellerer til Guds vilje og muligheter til å hjelpe (Kulp, 1955: 392).

Den relative predikasjon åpner for et mangfold av gudsomtaler, noe som også understrekes i saksdokument 04.1/10 til Kirkemøtet: "I det fremtidige arbeidet med nye kollektbønner (*dagens bønn*) vil det gis gode muligheter for større variasjon av det bibelske mangfold i betegnelser og metaforer for Gud (s 18). En slik praksis åpner for større mulighet til gudsidentifikasjon enn hva tilfellet er i dag. Sett i lys av at DnKs nye liturgi skal etterstrebe et inkluderende språk og mangfold i gudstiltaler og omtaler, er det lite hensiktsmessig å velge bort kollektbønningen.

Hva har så kirken bedt om innenfor kollektbønnens rammer? Historisk har kollektbønningen gått fra fri bønn til fast tekst. På Synoden i Hippo i 393 ble det bestemt at man skulle bruke faste tekster som var prøvd av flere menigheter fordi de derved kunne etterprøves læremessig. Kollektbønningen er først og fremst menighetens bønn, og den gjenspeiler menighetens situasjon. Menigheten er avhengig av Guds hjelp for å kunne eksistere. Prinsipielt sett er det ikke noen begrensninger med hensyn til bønneinnhold. Menigheten bekjenner for Gud hvem den er og hva den trenger. I begynnelsen var bønneinnholdet av allmenn karakter uten noe bestemt bønnetema, bare en anmodning om hjelp til overvinnelse av nød og fare, om tilgivelse for synd og bønn om frelse (Jungmann, 1962: 478–485).

Etter hvert som kollektbønningen ble mer knyttet opp mot søndagens tema og bibeltekster, ble disse retningsgivende for utformingen av dagens bønnetema. Bønnene er svært direkte og begjærende. Begjæringen følges gjerne av et imperativ, f. eks. gi, bevar, hør, tilgi, altså en direkte appell om hva menigheten ønsker Gud skal gjøre (Kulp, 1955: 384–393).

Bønnens mål eller ønskede resultat innledes ofte med vendingen "så" eller "for at". I følge

Hans-Ludwig Kulp skiller tre typer formål seg ut (Kulp, 1955: 388). For det første kan ønsket om Guds hjelp være til rent menneskelig nytte som svar på et jordisk behov: "du har gitt oss i oppdrag å forvalte jordens rikdom med rettferdighet ... Hjelp oss å kjempe for rettferd og fred i verden" (GB: 2. s. e. pinse). Det andre motivet er ønsket om evig frelse. Ved Guds hjelp kan mennesket en gang nå sitt himmelske mål: "så vi i tillit til din nåde glade venter din gjenkomst, ..." (GB: 2. s. i advent). For det tredje kan menigheten aldri bli seg selv nok, den trenger Guds hjelp til å leve i tjeneste for Gud og nesten: "Gi oss å ... bringe budskapet om ham videre til alle som sitter i mørke og dødsskygge, så den store glede kan nå fram til alle folkeslag, ..." (GB: julaften).

Bønnens karakteristika

Kollektbønnens mest karakteristiske stiltrekk er *antitesene* og *ordparene*. Gjennom antitesene settes transcendens opp mot immanens. Distansen mellom Gud og mennesket er iøynefallende. Gud fremtrer i sin majestet som allmektig. Mennesket kjenner sin egen ufullkommenhet, og menneskelivet betegnes som en jordisk pilegrimsreise på vei mot Guds nye skapelse i evigheten (Jungmann, 1962: 486). Typiske antitetiske begrepspar er legemlig – sjelelig, jordiske byrder – himmelsk forsmak av det hellige, frihet fra trengsel – lengsel etter å gjøre gode gjerninger, jordisk liv – evig liv. På den ene siden viser menigheten ærefrykt for det hellige samtidig som den i tillit til Gud fullt og fast tror at Gud vil hjelpe i de jordiske vanskeligheter.¹¹

Kollektbønnens andre karakteristikum er opphoping av *synonyme ordpar*, f.eks. "ber og trygler", "beskyttelse og hjelp", "være hos og bevare". Dette stammer fra den romerske høystilen der antikk latinsk retorikk blir sammenkoblet med bibelske uttrykk og vendinger. Det er ikke fremmed for liturgisk tekst å bruke høystil for å skape ærefrykt og høystemthet overfor det hellige. Det immanente språket trenger noen virkemidler som uttrykk for Guds annerledeshet. Gjennom stil og komposisjon skiller liturgisk språk seg fra andre tekstformer og fra annet teologisk språk.¹² Geoffrey Wainwright peker på

hvordan gudstjenestens poetiske uttrykk hviler på tekstens rytme, parallellismer, ordpar, kontraster, bibelsk gjenklang og poesi (Jones, Yarnold, & Wainwright, 1978: 473). Kollektbønnen for 2. søndag i faste representert ved Tekstboken og GB kan illustrere utviklingen i norske kollektbønner.

skjedde ikke, men kritikken fikk store konsekvenser: Den ble den utløsende årsak til en ny liturgireform (Dnk, Kirkerådet 2003). NFG hadde ingen prinsipiell debatt om språklig stilnivå, noe jeg mener er et essensielt prinsipp for liturgisk revisjon.

Også i PO ble kollektbønnene utsatt for hard

Kollekt for 2. søndag i faste	
Tekstbok 1918	GB 1992
<p>HERRE GUD, himmelske Fader! Vi beder dig at du ved din Hellige Ånd vil styrke våre hjerter, og gjøre oss visse i troen og i håpet på din nåde og barmhjertighet. Og om vi enn har grunn til å frykte for vår synds og vår uverdighets skyld, så gi oss at vi med den kananeiske kvinne dog holder fast ved ditt ord,</p> <p>og i all vår nød og fristelse finner hjelp og redning hos dig, ved din elskede Sønn, Jesus Kristus vår Herre, som med dig lever og regjerer i den Hellige Ånds enhet, én sann Gud fra evighet og til evighet.</p> <p>(Tekstboken: II4f)</p>	<p>Allmektige Gud, himmelske Far, du som hører oss når vi ber om din hjelp, vi ber deg: Gjør oss visse i troen på din nåde og barmhjertighet,</p> <p>så vi holder fast ved ditt ord selv om vi er uverdige. La oss i all motgang, nød og fristelse finne hjelp og redning hos deg, ved din Sønn, Jesus Kristus, vår Herre, som med deg og Den Hellige Ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet og til evighet.</p> <p>(GB: 93)</p>

På tross av Tekstbokens utflytende form kan ikke kollektbønnene fraskrives sine poetiske kvaliteter. Den utstrakte bruk av parallellismer, ordpar og kontraster bidrar til å skape rytme. Disse virkemidlene fremmer tekstens poetiske uttrykk. Tekstbokens sammenstilling av "for vår synds og vår uverdighets skyld" er eksempel på parallellisme, "nåde og barmhjertighet" på ordpar; "i håpet på din nåde og barmhjertighet" ses i kontrast til "vår synd og vår uverdighet". I GB er både parallellismene og ordparene færre enn i Tekstboken. Det er ingen parallell til "vår synd og uverdighet", derimot en kontrast mellom "holde fast ved ditt ord selv om vi er uverdige" som er et teologisk utsagn i prosa mer enn en bønn. Fordi GBs bønner mangler den direkte henspillingen til bibelteksten, er de ikke rene tekstkollekter.

Stilnivå

Prinsipiell tenkning og debatt om liturgisk stilnivå har vært nærmest fraværende i norsk diskusjon. LK viet språklige spørsmål liten oppmerksomhet ut over generiske refleksjoner. Når hovedkritikken fra Ungdommens kirkemøte i 2003 var at gudstjenestens form og språklige uttrykk følte fremmed, kunne man ha forventet at dette utløste en debatt om stilnivå. Det

kritikk av språket. Flere høringsinstanser oppfordret kommisjonen om å styrke det poetiske språkuttrykket. Blant annet ble det sagt at "[s]pråket har altfor lite av den sakrale-poetiske prosa som kreves av en liturgi" (Bilag B, Riksarkivet, Oslo, Arkiv: S-2896 Liturgikommisjonen, L0011 / R 190, mars 1973, Prøveordningen for høymessen). Språket ble for platt, prosaisk og mistet sin karakteristiske høy-stil. Jeg tror at prosessen omkring kollektbønnene i GB hadde blitt mer friksjonsfri ved en tydeligere bruk av parallellismer, antiteser og rytme.

Det liturgiske språket er et formet og gjenomarbeidet språk som skiller seg fra dagligtale. Ramshaw advarer mot å hverdagsliggjøre det liturgiske språket fordi et liturgisk språk som forsøker å tilpasse seg dagligspråket, lett kan bli preget av meningsløse bilder og grunn teologi (Ramshaw, 2000:11). Hun går i rette med hvordan mediespråkets uformelle stil påvirker presisjonsnivået i språket. Medias måte å ordlegge seg på får konsekvenser for hvordan vi ordlegger oss i hverdagen, og i sin tur vil dette innvirke på gudstjenestespråket.

Noe av den hverdagslige språkbruken har fått innpass i GB: "... så vi ikke blir oppslukt av bekymringer og jag etter penger, eiendom og

andre forgjengelige ting” (16. s. e. pinse). Å bestemme noen språklige uttrykk som mer velformende enn andre på generell basis er likevel vanskelig. Hva som er velfungerende, er avhengig av konteksten det brukes i, og for det liturgiske språket er dette gudstjenestens rom. Jeg tror likevel at viktige kjennetegn ved det liturgiske språket vil gå tapt dersom den innholdsmettede, poetiske og stramt regisserte formen må vike for mer dagligdage, upresise og individuelle språklige uttrykk. Dette svekker språkets mulighet til å løfte menigheten ut over hverdagens sfære og inn mot Guds transcendent verden.

Bønn, lære og levd liv

Forholdet mellom liturgi og teologi er komplekst. Det kan sies at liturgi avspeiler teologi. I den lutherske tradisjon anses liturgien som et svar eller som bekreftelse på de teologiske læresetningene. Men liturgi kan også være grunnleggende for dogmatikken. En fastlagt tekst som repeteres regelmessig påvirker den generelle teologiske forståelsen. Med bakgrunn i diskusjonen om *lex orandi, lex credendi* (bønnens lov etablerer troens lov) vil den liturgiske teksten være premissleverandør for læren, samtidig som den må hente teologisk tilfang fra de dogmatiske læresetningene (Lathrop, 1999: 102ff).

En av de mest profilerte kritikerne av PO var Sverre Aalen. I artikkelen ”Prøveliturgiens teologi i søkelyset” kritiserte han kollektbønnens teologiske plattform. Han stilte bønnens formende eller dannende karakter opp mot dens læremessige innhold og drøftet hvordan de påvirker hverandre. På den ene siden er bønnene ”i det lange løp med å bestemme hans [den faste kirkegjengers] kristendomssyn på en avgjørende måte.” På den annen side påpekte han at ”[k]irkene har til alle tider vært klar over at deres liturgi måtte holde mål i dogmatisk og læremessig henseende” (Aalen, 1972: 241). Aalen fastholdt likevel at læren er viktigere enn liturgisk praksis.

Det sier seg nesten selv at liturgisk språk og praksis ikke kan oppstå fra et teologisk tomrom. Men å derav slutte at læren er normativ for gudstjenesten, er å se bort fra at det skjer en skapende prosess i det gudstjenstlige møte, som

kan føre til ny teologisk forståelse. Ved å problematisere det liturgiske språkets evne som skapende mister møtet sin kommunikative karakter, og det liturgiske språket blir ikke noe mer enn et hvilket som helst annet språklig uttrykk. Det er redusert til belæring, undervisning eller fortelling, og menighetens rolle blir i regissert form å svare på om de har forstått Guds budskap rett.

Jeg mener at bønn i hovedsak må følge *lex orandi*. I et møte mellom to parter – mennesket og Gud – påvirker begge hverandre. Menighetens ”replikker” i liturgien forutsetter en reell dialog med Gud med gjensidige svar. Ord fra Gud og ord til Gud brytes mot hverandre i et indre samspill. Den liturgiske dialogen er mer enn et læremessig skrivebordsprodukt fra en liturgikommisjon. En myndiggjort kirke velger og anerkjenner liturgisk tekst med bakgrunn både i praksis og i teologisk grunnsyn. Slik sett må en liturgisk tekst stadig prøves på sin dialogiske karakter. Menigheten blir mer enn motakere av et budskap; de blir også skapere av teologisk innhold, noe også Kirkemøtet er klar på når de sier at teologisk tekst må prøves ut i praksis over tid, og at liturgien skal justeres etter en prøveperiode på tre til seks år (KM 04.1.10: 28f).

Meningsskapende bønn

Spørsmålet om hva mening er, og for hvem et utsagn gir mening, er relevant. Som følge av kulturelle og samfunnsmessige endringer skifter ord mening. Skal for eksempel liturgiens dogmatiske innhold være styrende for felles meningsdannelse, eller bør det språklige uttrykket være så åpent at det kan gi mulighet til individuelle tolkninger som ikke nødvendigvis er i samsvar med hverandre?

Liturgikommisjoner som vektlegger et dogmatisk språk, ønsker som oftest å sikre felles meningsforståelse. Liturgiens ytre ramme er forholdsvis stramt regissert. En språkbruk som åpner for metaforisk mangfold, kan derimot gi rom for flere tolkninger samtidig som den ivaretar skrift og bekjennelse. Gjennom metaforisk språkbruk kan liturgiens dogmatiske lære spilles ut og tolkes mot erfaring. Menneskers livstolkninger ligger under de ord, uttrykk og prin-

sipper som anvendes når liturgisk materiale revideres.

Ramshaw hevder at postmodernismen langt på vei har forskjøvet forståelse av "mening" fra felles mening til individuell mening (Ramshaw, 2000: 13), noe den liturgiske teksten ikke gir rom for. "But to be Christian liturgy, the sacred rhetoric is to be communal rhetoric. Even though the gospel is heard by the individual, God comes to bless the whole people" (Ramshaw, 2000: 20). Liturgisk tekst må tolkes innenfor en større kollektiv ramme. Det er likevel ikke meningen å underkjenne individets rett til subjektiv tolkning. Språket skal legge til rette for at individet ivaretas gjennom menigheten som fellesskap. Subjektiv mening må brynes mot og korrigeres ut fra en normativ kontekst, noe som ikke ville vært mulig dersom mening ble forankret innenfor individets avgrensede horisont.

Bønn eller belæring

Ettersom jeg mener bønn i hovedsak styres av *lex orandi*, får dette følger for min forståelse av hva bønn er. Undervisningsperspektivet er derfor fremmed for bønnespråket. Menigheten er fri til å be om hva den vil, ut fra sine behov. Det er nøden som skaper behovene. GBs kollektbønner har stort innslag av undervisning og belæring, noe jeg tror har bidratt til at kollektbønnen oppleves som besværlig. Fæhn stilte seg kritisk til liturgi som pedagogisk oppdragelsesmiddel. Han sier:

I viljen til å etterkomme flest mulig ønskemål fra høringen har Bispemøtet gitt denne bønn [kollektbønn for 21. s. e. pinse] et preg som ikke fungerer i en bønn, og særlig ikke ved et kompliserende innskudd: "... Hjelp oss å bygge våre hjem i gjensidig respekt og kjærlighet, og å gi barna en kristen oppdragelse og omsorg. Lær oss alle, *enten vi lever i enslig stand eller i ekteskap*, å gi hverandre fellesskap og varme, så vi tjener deg med troskap, ved din Sønn, Jesus Kristus ..." (Fæhn, 1998: 120)

Her eksemplifiseres en sammenblanding av dogmatisk, belærende, forklarende og moraliserende språkbruk. Det er ikke læren som er utgangspunkt for denne sammenblandingen, men pedagogikken. Gjennom bønnen vil forfatteren sikre seg at den som ber, virkelig vet og har forstått hva han eller hun ber om. Kari Veiteberg påpeker samme sak når hun kritiserer

dåpsritualet for ikke å stole på symbolsk meningsskaping. Hun konkluderer med at dåpsteksten

privilegerer forklaring og informasjon, lære og undervisning. [...] Det kan vere at vår tekst er utforma utifrå den tanken at kyrkjelyden ikkje har nok informasjon om kva som skal skje. Teksten får då eit pedagogisk sikte: Ein ønsker å påverke i retning av ei bestemt forståing av det som skal skje. (Veiteberg, 2006: 201f)

Bruk av systematiske dogmer i liturgisk tekst åpner etter min mening for mulighet til belæring og moralisering, noe som blir vanskeligere dersom *lex orandi* vektlegges. Innskudd av læremessig, forklarende og moraliserende karakter forstyrrer det direkte bønnespråket. Bønnen fremstår med to adressater, Gud og menigheten. Fæhns eksempel viser hvordan menigheten settes i en dobbeltstilling: I bønnens form skal menigheten både henvende seg til Gud og belære seg selv samtidig. Dette er et paradoks. Jeg finner det legitimt å spørre om bønn som læreuttrykk og oppdragelsesmiddel i det hele tatt kan kalles bønn. Kollektbønnens samlende karakter som menighetens felles bønn er ikke lenger selvsagt. Det legges restriksjoner og læremessige føringer for hva menigheten kan be om. Menneskers behov og livssituasjon tas dermed ikke på alvor.

Balansegangen mellom et kollektivt og et individuelt bønnespråk er en kunst. Skal det språklige uttrykket forenkles for å ta hensyn til sporadiske gudstjenestedeltakere? Hvor stor teologisk forkunnskap må gudstjenestedeltakeren ha for å kunne delta i liturgien? Impliserer meningsskaping spesielle språklige forhold, for eksempel et bestemt stilnivå? Menneskers mulighet til gjenkjennelse, identifikasjon og nærhet ligger i bunn for alle disse spørsmålene.

Forholdet mellom nærhet og avstand er viktig med hensyn til identifikasjon. Den svenske kirke drøftet dette forholdet inngående. I revisjonsarbeidet til bønneboken brukte arbeidsgruppen begrepene "nærpråk" og "fjærpråk" for å drøfte sammenhengen mellom tidligere tiders tankegods og dagens virkelighet. "Nærpråket är vårt vardagsspråk, det snabbkommunicerande hemspråket, medan fjærpråket

är experternas språk” (Svenska kyrkans utredningar, 2000b:10). ”Fjärrspråket” omtalte de som et trosbekreftende språk og ”nårspråket” som et trosinnbydende språk. Arbeidsgruppen vektla det trosinnbydende språket fordi de antok at mange av de potensielle brukerne av boken ikke ville besitte den teologiske forkunnskap som et trosbekreftende språk krever. De mente at bønneemner bør avspeile menneskers livsvilkår i vår tids demokratiske samfunn (Svenska kyrkans utredningar, 2000b:2).¹³

Kritikken i høringsuttalelsene var sterk. Diskusjonen om et trosbekreftende kontra et trosinnbydende språk utløste en debatt om hvem som er bønnebokens målgruppe, de ”kirkefremmede” eller de (mer eller mindre) faste kirkegjengerne. Bønnematerialet ble kritisert for å ha et altfor individuelt preg. Kirkens bønn som fellesbønn var skjøvet i bakgrunnen. Gudsbildet ble beskrevet som upersonlig og allmennreligiøst, og det var for svakt kristologisk orientert (Svenska kyrkan Kyrkomötet, 2005).

Det er viktig at gudstjenesten berører mennesker. Bønner legges i menneskers munn og hjerter. Gjenkjennelse, identifikasjon og nærhet er alle subjektive verdier. Jeg mener at et metaforisk mettet språk kan ivareta individet innenfor kollektivets ramme fordi det gir rom for individuell tolkning. Når bønnespråket får et forenklet og forklarende språklig uttrykk, står den liturgiske teksten i fare for å miste sitt særpreg. Jeg tror at en språklig forenkling underverderer dem den mener å ta hensyn til. Mange mennesker har god allmennkunnskap; mange anvender et rikt og variert språk i sitt daglige liv. Om de ikke er fortrolige med teologiens underliggende budskap, løses ikke dette ved å forenkle, men ved å tilføre ny kunnskap. For at liturgien skal være levedyktig over tid, trenger mennesker noe å strekke seg etter og noe å vokse med og i. Det er ikke nødvendigvis et mål at det liturgiske språket alltid skal skape forståelse, ei heller sosial/kulturell gjenkjennelse, språket må også evne å peke ut over den immanente virkeligheten.

Kollektbønn til berikelse

Som del av den felleskirkelige arv mener jeg det er viktig å sikre kollektbønnens plass i den

kommende norske liturgien. Jeg stiller meg kritisk til å sette samlingsbønner opp mot kollektbønner, fordi de dekker hver sine områder. Tekstkollektens tid er forbi. Men missalkollektens form og stil kan tilføre liturgien språk og teologisk mening som den ellers vil gå glipp av.

Liturgisk velformet språk kan tilby kvaliteter som overskrider dagligspråket og legger til rette for møtet mellom Gud og mennesker. Kollektbønnen er godt egnet for variasjon i gudstalter. Den stramme retoriske formen gir mulighet til å vise at relasjonen mellom Gud og mennesket er mangfoldig. Jeg mener at GBs kollektbønner ikke har maktet dette, men gode kollektbønner kan tilby stor teologisk spennvidde. Et metaforisk språk som tar utgangspunkt i liturgi som *lex orandi* kan åpne for varierte tolkningsmuligheter hva identifikasjon angår. Dessuten kan kollektbønnens stramme form innvirke på presisjonsnivået i liturgiens øvrige bønnemateriale.

Kollektbønnen er en berikelse for liturgien – vel å merke dersom man anvender dens nedarvede form gjennom en stilistisk poetisk språkutforming med eksistensielt innhold. Den er menighetens felles bønn og begjæring, ikke belæring. Å kombinere revisjon av historiske bønner parallelt med nyskrevne bønner med allment teologisk innhold som oppleves relevant på det individuelle plan, er et godt prinsipp for å sikre mangfold. Kunsten er å finne skjæringspunktet mellom dagligspråk og et retorisk språk i høystil. Målet er å sprengte det immanente språkets grenser for om mulig å peke på fliker av Guds transcendent vesen og verden.

Litteraturliste

- Aalen, S. (1972). Prøveliturgiens teologi i søkelyset. *Tidsskrift for Teologi og Kirke*, årgang 43, 241–263.
- Den norske kirke. (1918). *Tekstbok for Den norske kirke* (4 ed.). Oslo: Selskapet til kristelige andaktsbøkernes utgivelse.
- Den norske kirke. (1992). *Gudstjenestebok for Den norske kirke: Del I Gudstjenester* (Vol. 1). Oslo: Verbum.
- Den norske kirke. (2008). Ny ordning for hovedgudstjenesten i Den norske kirke – høringsutkast Available from <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=55496>.
- Den norske kirke Kirkemötet. (2010a). Gudstjenestereformen – alminnelige bestemmelser. Merknader fra kirkemøtekomiteen og Kirkemötets vedtak, KM 08/10, Fra den foreløpige protokollen. Retrieved 30.12.2010, from <http://www.kirken.no/?event=showMeetingPlan&famID=8462>.
- Den norske kirke Kirkemötet. (2010b). Gudstjenestere-

- formen – Hovedgudstjenesten, KM 04.1/10, Saksorientering. Retrieved 30.12.2010, from <http://www.kirken.no/?event=showMeetingPlan&famID=8462>.
- Den norske kirke Kirkemøtet. (2010c). Gudstjenestereformen – hovedgudstjenesten. Merknader fra kirkemøtekomiteen og Kirkemøtets vedtak, KM 04/10, fra den foreløpige protokollen. Retrieved 30.12.2010, from <http://www.kirken.no/?event=showMeetingPlan&famID=8462>.
- Den norske kirke Kirkerådet. (2003). Gudstjenestereformens historikk. Retrieved 17.06.2008, from <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=9241>.
- Den norske kirke Kirkerådet. (2010). Gudstjenestereformen. Ordning for hovedgudstjeneste. Mai 2010 – KR-022/10. Retrieved 30.12.2010, from <http://www.kirken.no/?event=DoLink&famID=120735>.
- Ellingsen, I. (1980). *I Guds hus : lærebok i liturgikk*. Oslo: Andaktsbokselskapet.
- Evangelical Lutheran Church in America. (2006). *Evangelical Lutheran Worship*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
- Fæhn, H. (1998). *Messe med mening : Praktisk-liturgiske refleksjoner*. Oslo: Luther.
- Holter, S. W. (2008). *Kom, tilbe med fryd. Innføring i liturgikk og hymnologi* (2 ed.). Oslo: Solum Forlag.
- Jones, C., Yarnold, E., & Wainwright, G. (1978). *The study of liturgy*. London: SPCK.
- Jungmann, J. A. (1962). *Missarum sollemnia : eine genetische Erklärung der römischen Messe* (5 ed. Vol. 2). Wien: Herder.
- Kulp, H.-L. (1955). Das Gemeindegebet im christlichen Gottesdienst. In K. F. Müller & W. Blankenburg (Eds.), *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes. Zweiter Band: Gestalt und Formen des evangelischen Gottesdienstes. I. Der Hauptgottesdienst* (1 ed., Vol. 2, pp. 355–417). Kassel: Johannes Stauda-Verlag.
- Lathrop, G. (1999). *Holy people : a liturgical ecclesiology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Lindhardt, J. (1999). *Retorik* (3 ed.). København: Rosinante.
- Liturgikkommisjonen av 1965. (1969). *En prøveordning for høyemessen i Den norske kirke*. Oslo: Andaktsbokselskapet.
- Norges offentlige utredninger. (1976). *Ny ordning for høyemessen : delutredning NOU 1976:5*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Pfatteicher, P. H. (1990). *Commentary on the Lutheran Book of Worship. Lutheran Liturgy in its Ecumenical Context*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
- Ramshaw, G. (2000). *Reviving Sacred Speech. The Meaning of Liturgical Language*. Akron, Ohio: OSL Publications.
- Ramshaw, G. (2002). Language, Liturgical. In P. Bradshaw (Ed.), *The New Westminster Dictionary of Liturgy & Worship* (pp. 270). Louisville – London: Westminster John Knox Press.
- Rong, M. (2009). *Det liturgiske møte. Språk og gudsmetaforer i Dn norske kirkes høyemesse*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Svenska kyrkan. (2003). *Den svenska evangelieboken : med tillägg*. Örebro: Bokförlaget Libris.
- Svenska kyrkan Kyrkomötet. (2005). Kyrkostyrelsens skrivelse till Kyrkomötet 2005:10 En liten bönbok. Retrieved 15.06.2005, from http://www.svenskakyrkan.se/tcrot/km/2005/skrivelser/j_KsSkr_2005-10_En_liten_bonbok-02.shtml#P48_2154.
- Svenska kyrkans utredningar. (2000a). *Evangelieboksgruppens förslag till Den svenska evangelieboken. Motiveringar* (Vol. 5). Uppsala: Svenska kyrkan.
- Svenska kyrkans utredningar. (2000b). *Hjärtats samtal. En liten bönbok. Bönboksgruppens kommentarer* (Vol. 6). Uppsala: Svenska kyrkan.
- Veiteberg, K. (2006). *Kunsten å framføre gudstjenester. Dåp i Den norske kyrkja*. Oslo: Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Noter

- Gordon Lathrop beskriver det slik: "The collect is the summary action and the hinge between Gathering and Word. It rightly belongs to the presider" (privat e-post av 21.12.2010).
- Begrepet *Ordo* beskriver gudstjenestens felles grunnstruktur. Grunnstrukturen blir imidlertid lokalt-nasjonalt forankret som "en ordning som stort sett er lik for hele landet" basert på et svært grovmasket grunnmønster som refererer utelukkende til gudstjenestens hovedinndelinger (KM 2010b: 10). Ordo som økumenisk grunnstruktur er så vidt jeg kan lese, ikke tatt hensyn til.
- Jeg mener det er en inkonsekvens i saksfremlegget KM 04.1/10 når det understreker gudstjenestens felles "vi" og samtidig åpner for den gamle klokkerbønnen med dens individualistiske perspektiv: "Herre, jeg er kommet inn i dette ditt hellige hus for å ta imot hva du ... vil gi meg." (KR mai 2010 sak 022/10: 18).
- Kompromisset brukes slik:
  - Kollektene skal ha den faste tradisjonelle struktur, og fordi de skifter hver søndag, skal de være forholdsvis korte og konsentrerte.
  - Kollektene skal konsentrere seg om hovedtankene i søndagens tekster, dagens spesielle budskap.
 I forhold til Prøveordningen er kollektene noe utvidet, til dels med elementer fra de kollektbønner vi har i Alterboken" (H 77, 1976:84).
- For utdypende lesning se *Det liturgiske møte* (Rong, 2009: 198).
- Mer om retoriske virkemidler kan leses i Jan Lindhardtts korte innføring i klassisk retorikk (se særlig: 69ff).
- I 393 vedtok konsilet i Hippo at ingen bønner ved alteret skulle rettes til Kristus, men alltid til Faderen, ved Sønnen, i Ånden. Kristi navn er stort sett henvist til bønnens avslutningsformel: "ved Jesus Kristus" (Jungmann, 1962: 487).
- I DnK er kun én av de gamle kollektene bevart: 3. s. e. Kr. åp.: "Allmektige, evige Gud, vi ber deg at du nådig vil se til vår svakhet, og rekke ut din verdige hånd til å verge oss mot den onde fiende, ved din Sønn, Jesus Kristus, vår Herre, som med deg og Den Hellige Ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet og til evighet" (GB 1992: 90).
- Alt fra full formel til "I Jesu navn" (Svenska kyrkan, 2003).
- "[T]hrough Jesus Christ our Lord" for åpenbaringstiden og tiden etter pinse, fullstendig form for høytider og resten av kirkeåret (ELW 2006: 18–53).
- Gudstjenestebokens kollektbønn for 20. søndag etter pinse viser noe av dette: "Barmhjertige Gud, du som for Jesu skyld tilgir oss våre synder og gir hjelp til legeme og sjel, vi ber deg: Bryt ned alt som hindrer oss fra å søke deg, og la oss alltid leve i den tro som gir sikkerhet for det som håpes, visshet om ting vi ikke ser, ved din Sønn ..." (GB 1992: 104). Her kommer både dialektikken mellom legeme og sjel, mellom jordisk bundethet og sikkerhet i håpet om evig liv, mellom synd og tilgivelse, og det som hindrer mennesket fra å søke Gud til et liv i troen, frem.
- I doktoravhandlingen min har jeg argumentert for at liturgisk språk er en egen språklig sjanger (Rong, 2009: 62–82 og 192–202).
- Den svenske kirkes bønnebok er ment som kilde både til gudstjenstlig og privat bruk.

Sammendrag

I forbindelse med revisjon av ny hovedgudstjeneste for Den norske kirke er spørsmålet om kollektbønnens plass og funksjon nok en gang kommet i søkelyset. I denne artikkelen argumenterer jeg for kollektbønnes eksistens ut fra dens økumeniske og historiske plattform. Jeg undersøker hva kollektbønnens retoriske form kan tilby med hensyn til teologisk og språklig mangfold. Opplevelsen av avstand/fremmedhet og nærhet er individuell. Dette behovet må ses i lys av et større kollektivt fellesskap. Et metaforisk mettet språk åpner for flere tolkningsmuligheter som kan ivareta individuelle behov. Særlig går jeg i rette med hvordan kollektbønnene i Gudstjenesteboken av 1992 har blitt misbrukt til belæring. Jeg hevder at kollektbønnen er en berikelse for enhver liturgi dersom den bevarer sin opprinnelige form og bruker et stilistisk språk som forsøker å sprengre det immanente språkets grenser.